

Rozeznawanie duchów.
Działanie duchów na drodze duchowego wzrostu i regresu człowieka
według św. Ignacego Loyoli

WACŁAW KRÓLIKOWSKI

Akademia Teologiczna w Warszawie – Collegium Joanneum
Warszawa

ORCID: 0000-0001-8844-384X

STRESZCZENIE

Ćwiczenia duchowne św. Ignacego Loyoli i zawarte w nich *Reguły rozeznania duchów* wpisują się w wielowiekową tradycję Kościoła, który, opierając się na *Piśmie Świętym*, nieustannie otwiera się na ten dar Boży i go pogłębia. Święty Ignacy Loyola od początku swojego nawrócenia otrzymał wiele łask Ducha Świętego związanych z rozeznaniem duchów. *Reguły rozeznania duchów* są tego najlepszym przykładem. Autor podzielił je na dwie serie. Pierwsza seria reguł jest bardziej dedykowana osobom, które, nie mając większego doświadczenia duchowego, doświadczają wyraźnych i silnych pokus ze strony złego ducha. Druga seria reguł jest bardziej dla tych osób, które poczyniły postęp w życiu duchowym, w naśladowaniu Jezusa, i w związku z tym doświadczają pokus subtelniejszych, często pod pozorem dobra. Celem artykułu jest analiza siódmej reguły drugiej serii reguł, w której św. Ignacy opisuje działanie różnych duchów – dobrego i złego – na dwóch przeciwnych do siebie drogach – drodze duchowego wzrostu i drodze duchowego regresu. Autor *Reguł rozeznania duchów*, czerpiąc z Objawienia, Tradycji Kościoła i osobistych przeżyć mistycznych, udziela w tej regule bezcennych wskazówek, dotyczących działania różnych duchów dla osób bardziej zaawansowanych na drodze życia duchowego.

Słowa kluczowe: św. Ignacy Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, rozeznawanie duchów, pokusy, strapienie duchowe, pocieszenie duchowe, wybór.

* * *

1. Wstęp

Całe *Pismo Święte*, zarówno *Stary*, jak i *Nowy Testament* poucza nas o rozeznawaniu różnych duchów – dobrego i złego. Poucza nas o podstęp-

nym działaniu złego ducha, który potrafi przemieniać się w anioła światłości. Już Adam i Ewa z powodu błędnego rozeznania, pod wpływem podstępnego kuszenia przez złego ducha, sprzeciwili się życiodajnej woli Boga (por. Rdz 3, 1-24). W Księdze Przysłów czytamy: „Jest droga, co komuś wydaje się słuszna, lecz są to w końcu drogi Śmierci” (Prz 14, 12; por. Iz 1, 3)¹. Dlatego św. Paweł wzywa Tesaloniczan do rozeznawania wszystkiego i wypełniania woli Bożej: „Wszystko badajcie, a co szlachetne – zachowujcie” (1 Tes 5,21), a w *Liście do Efezjan* dodaje: „Badajcie, co jest miłe Panu” (Ef 5,10). Istnieją bowiem „fałszywi apostołowie (...), udający apostołów Chrystusa. I nic dziwnego. Sam bowiem szatan podaje się za anioła światłości” (2 Kor 11, 13-14). Stąd św. Jan Apostoł przypomina: „Umiłowani, nie każdemu duchowi dowierzajcie, ale badajcie duchy, czy są z Boga” (1 J 4, 1)².

Na potrzebę rozeznawania duchów wskazują także Ojcowie Kościoła, święci, błogosławieni i mistycy³ oraz Urząd Nauczycielski Kościoła⁴. Wśród nich jest także św. Ignacy Loyola (1491-1556), autor słynnych

¹ Korzystam z *Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu*, Wydanie piąte na nowo opracowane i poprawione (Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 2002).

² Więcej na temat rozeznawania w *Písmie Świętym* znajdziemy w: Jacques Guillet, „Discernement des esprits. Dans l'Écriture”, w *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, fondé par M. Viller, F. Cavallera, Joseph de Guibert, continué par A. Rayez, A. Derville et A. Solignac, avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs, t. III (Paris: Beauchesne, 1957), 1222-1247; Jean Gouvernaire, *La práctica del discernimiento bajo la guía de san Pablo* (Santander: Sal Terrae, 1984); Roman Mazur, „Rozeznawanie w Piśmie Świętym. Terminologia, podmiot, przedmiot i narzędzia”, w *Rozeznawanie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, red. Szymon Drzyżdżak, Marek Gilski (Kraków: Wydawnictwo „scriptum”, 2019), 15-44; Manuel Ruiz Jurado, *Rozeznawanie duchowe. Teologia. Historia. Praktyka*, tłum. Krzysztof Homa (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002), 13-36; Pietro Schiavone, *Il discernimento evangelico oggi. Cercare e trovare la volontà di Dio* (Messina – Roma: Edizioni Scienze Umane e Religiose – Centrum Ignatianum Spiritualitatis, 1988); Andrés Tornos, „Fundamento bíblico-teológicos del discernimiento”, *Manresa*, nr 60 (1988): 319-329.

³ Por. Gustave Bardy, „Discernement des esprits. Chez les Pères”, w *Dictionnaire de spiritualité*, kol. 1247-1254; Dariusz Kasprzak, „»Rozeznawanie duchów«” (διάκρισις) w czasie monastycyzmu patrystycznego”, w *Rozeznawanie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, 45-63; „Pasterz”, w *Pierwsi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich*, seria „Ojcowie żywi” (Kraków: „Znak”, 1988); Henryk Pietras, „Rozeznawanie duchów u Orygenesy”, *Życie Duchowe*, nr 39 (2004): 113-116; François Vandenbroucke, „Discernement des esprits. Au moyen âge”, w *Dictionnaire de spiritualité*, 1254-1266; Joseph Pegon, „Discernement des esprits. Période moderne”, w *Dictionnaire de spiritualité*, 1266-1281.

⁴ Por. Szymon Drzyżdżak, Marek Gilski, „Sobory pierwszego tysiąclecia o rozeznawaniu”, w *Rozeznawanie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, 65-80; Marta Ficoń, „Rozeznawanie w Katechizmie Kościoła Katolickiego”, w *Rozeznawanie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, 149-175; Sylwia Haberka, „Przez pryzmat wiedzy i wiary. Teologia rozeznania w dokumentach Soboru Watykańskiego II”, w *Rozeznawanie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, 103-131; Franciszek, *Adhortacja apostołowska „Gaudete et exsultate”. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym* (Kraków: Wydawnictwo „M”, 2018), 103-116; Franciszek, *Posynodalna Adhortacja apostołowska „Christus vivit”. Do młodych i całego Ludu Bożego* (Kraków: Wy-

*Ćwiczeń duchownych*⁵ i zawartych w nich *Reguł rozeznania duchów* (por. ĆD 313-336), oficjalnie zatwierdzonych przez papieża Pawła III uroczystym brewe *Pastoralis officii cura* w dniu 31 lipca 1548 roku⁶. Reguły te dzielą się na dwie serie. Pierwszą serię stanowi czternaście reguł (por. ĆD 313-327). Jak mówi św. Ignacy: „Są bardziej stosowne na okres pierwszego tygodnia [Ćwiczeń]” (ĆD 313). Zwykle odnoszą się one do osób, które „nie mają doświadczenia w rzeczach duchowych” i które „doznają pokus grubych i jawnych, np. kiedy kusiciel ukazuje im przeszkody do postępu w służbie Boga, Pana naszego, jakimi są trudy, zawstydzienia i obawa utraty honorów światowych” (ĆD 9)⁷.

Drugą serię tworzy osiem reguł (por. ĆD 328-336), które służą „dla większego rozeznania duchów. Odpowiadają one bardziej drugiemu tygodniowi [Ćwiczeń]” (ĆD 328). Dotyczą osób, które „doznają napaści i pokus pod jakimś pozorem dobra (...). Zazwyczaj bowiem nieprzyjaciel natury ludzkiej więcej kusi pod pozorem dobra, gdy człowiek ćwiczy się na drodze oświecającej, która odpowiada ćwiczeniom drugiego tygodnia” (ĆD 10)⁸.

Celem niniejszego artykułu jest analiza treści reguły siódmej (por. ĆD 335), należącej do drugiej serii *Reguł rozeznania duchów*, w której św. Ignacy opisuje działanie różnych duchów zarówno na drodze wzrostu, jak i regresu duchowego człowieka. Treść tej reguły, jak i pozostałych reguł jest owocem osobistych przeżyć św. Ignacego, który czuł się prowadzony przez Pana Boga jak dziecko w szkole przez nauczyciela, o czym sam wspomina w *Autobiografii*: „W tym czasie Bóg obchodził się z nim podobnie jak nauczyciel w szkole z dzieckiem i pouczał go”⁹. Dlatego analizę treści reguły siódmej poprzedzi refleksja nad głównymi przeżyciami Ignacego, związanymi z rozeznawaniem duchów.

dawnictwo „M”, 2019), 118-125; Katarzyna Wilczek, „Rozeznanie w pismach Jana Pawła II”, w *Rozeznanie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, 177-220.

⁵ Por. Ignacy Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, tłum. Mieczysław Bednarz (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002). Dalej dzieło to będzie cytowane w skrócie ĆD z odpowiednim numerem.

⁶ Dokument ten, przetłumaczony na język polski, znajduje się w: Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, opr. Mieczysław Bednarz i in., t. II (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1968), 243-244.

⁷ Dogłębną analizę pierwszej serii ignacjańskich *Reguł rozeznawania duchów* możemy znaleźć w: *Rozeznawanie duchowe. Reguły rozeznawania duchów pierwszego tygodnia Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. Waław Królikowski (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2020).

⁸ Por. Jacek Bolewski, *Zająć się ogniem. Odkrywanie duchowości ignacjańskiej* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001), 213-228; Krzysztof Dyrek, *Poznać, wybrać i ukochać Jezusa. Przewodnik po Regułach rozeznawania duchów drugiego tygodnia Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2019).

⁹ Ignacy Loyola, *Opowieść Pielgrzyma. Autobiografia*, tłum. Mieczysław Bednarz, (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2018), nr 18, 62.

2. Doświadczenie rozeznania duchów w życiu św. Ignacego Loyoli

Ćwiczenia duchowne oraz zawarte w nich *Reguły rozeznania duchów* są owocem duchowych przeżyć św. Ignacego głównie podczas jego pobytu w Manresie (1522-1523)¹⁰. Już podczas rekonwalescencji na zamku rodzinnym w Loyoli (1521) doświadczył pierwszych przeżyć związanych z rozeznawaniem duchów, o czym sam wspomina w *Autobiografii*: „Kiedy myślał o rzeczach światowych, doznawał w tym wielkiej przyjemności, a kiedy znużony porzucał te myśli, czuł się oschły i niezadowolony. Kiedy znów myślał o odbyciu boso pielgrzymki do Jerozolimy lub o tym, żeby odżywiać się samymi tylko jarzynami i oddawać się innym surowościom, jakie widział u świętych, nie tylko odczuwał pociechę, kiedy trwał w tych myślach, ale nawet po ich ustąpieniu pozostawał zadowolony i radosny [...]. Zaczął dziwić się tej różnicy i zastanawiać się nad nią. To doświadczenie doprowadziło go do zrozumienia, że jedne myśli czyniły go smutnym, inne zaś radosnym. I tak powoli doszedł do poznania różnych duchów, które w nim działały – jednego szatańskiego, drugiego Bożego. To było jego pierwsze rozważanie o rzeczach Bożych; a kiedy potem oddawał się *Ćwiczeniom [duchownym]*, stąd czerpał swoje pierwsze światło do rozpoznania różnicy duchów”¹¹. Po latach wyznał ojcu Ludwikowi Gonsalvesowi da Cámara, swojemu bliskiemu powiernikowi i autorowi cennego dzieła o codziennym życiu Ignacego, tzw. *Memoriale* czyli *Diariusza*, w którym dokładnie notował czyny, wypowiedzi i sposób rządzenia pierwszego Generała Towarzystwa Jezusowego¹², że „zasady wyboru [w *Ćwiczeniach*] zaczerpnął z tej różnorodności duchów i myśli, których doświadczył w Loyoli, kiedy był chory na nogę”¹³.

W tym samym okresie Ignacy doświadczył działania różnych duchów w związku z widzeniem Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus. Pragnąc udać się z Loyoli do Jerozolimy, aby tam „praktykować takie biczowania i takie posty, jakich pragnie serce hojne i rozpalone miłością Bożą”¹⁴, otrzymał od Boga niejako potwierdzenie swojej decyzji. Tak opisał to przeżycie: „Przeszłe jego myśli próżne pogrążyły się w zapomnieniu wobec tych świętych pragnień, które żywił, a które potwierdziło w nim następujące widzenie.

¹⁰ Por. Tadeusz Kotlewski, *Z sercem hojnym i rozpalonym miłością. O mistyce ignacjańskiej* (Warszawa: Wydawnictwo RHETOS, 2005), 30-55.

¹¹ Loyola, *Opowieść Pielgrzyma. Autobiografia*, nr 8, 47.

¹² Por. Ludwik Gonsalves da Cámara, *Memoriale. Czyli o św. Ignacym Loyoli 1555*, tłum. Mieczysław Bednarz (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2008).

¹³ Tamże, nr 99, 116-117. Por. Ricardo García-Villoslada, *Sant' Ignazio di Loyola. Una nuova biografia* (Milano: Edizioni Paoline, 1990), 190-197; Cândido de Dalmases, *Ignacy Loyola. Życie i dzieło*, tłum. Bogusław Steczek, Adam Wolanin (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002), 38-42.

¹⁴ Loyola, *Opowieść pielgrzyma*, nr 9, 48.

Pewnej nocy, gdy nie spał, ujrzał obraz naszej Pani ze świętym Dzieciątkiem Jezus. Widzenie to napełniło go na dłuższy czas nadzwyczajną pociechą i tak wielkim wstrętem do życia przeszłego, a szczególnie do grzechów cielesnych, iż zdawało mu się, że wymazane zostały z jego duszy wszystkie te obrazy i wyobrażenia, które aż do tej pory były w niej wyryte. I tak od tamtej chwili aż do sierpnia 1553 roku, kiedy te rzeczy są notowane, nigdy nie dał najmniejszego przyzwolenia na pokusy cielesne. Z tego też skutku można wnosić, że widzenie to było do Boga¹⁵.

Po kilku miesiącach rekonwalescencji, kiedy poczuł się już dobrze, pod koniec lutego 1522 roku, wyruszył Ignacy z Loyoli do Nawarrety, a stamtąd do Montserratu. Po drodze odbył całonocne czuwanie przed ołtarzem Matki Bożej w Arançuz (Aránzazu), gdzie złożył ślub czystości¹⁶. Po przybyciu do Montserratu, 21 marca 1522 roku, wyspowiadał się z całego życia i udał się do Manresy, gdzie zamierzał zatrzymać się przez kilka dni. W rzeczywistości pobyt w Manresie trwał jedenaście miesięcy (do lutego 1523 roku), podczas których Bóg udzielał mu dalszych łask rozeznawania duchów. Właśnie tam powstały zasadnicze zręby słynnych *Ćwiczeń duchownych* wraz z *Regułami rozeznania duchów*¹⁷.

W całym pobycie Ignacego w Manresie Hugo Rahner SJ rozróżnia trzy okresy w jego mistycznym rozwoju, w których Bóg udzielał mu także łask rozeznawania duchów: „Spokojny okres początkowy; okres nocy duchowej i udręki; wreszcie okres oświeceń o Trójcy Przenajświętszej, czyli wejście w mistykę o wyraźnie trynitarnym charakterze”¹⁸. W pierwszym okresie „trwał jakby w jednym i tym samym wewnętrznym stanie wielkiej i niezmiennej radości, nie mając jednak żadnej znajomości rzeczy wewnętrznych i duchowych”¹⁹.

¹⁵ Tamże, nr 10, s. 48. Por. Ricardo García-Villoslada, *Sant'Ignazio di Loyola*, 195-197.

¹⁶ Por. *Fonets Narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis* (Romae: MHSL, 1943-1965), t. I: *Narrationes scriptae ante annum 1557*, editerunt D. Fernámdez Zapico S.I. et Cándido de Dalmases S.I., cooperante Pedro de Leturia S.I. (Romae 1943), 74-76; Manuel Ruiz Jurado, *El peregrino de la voluntad de Dios. Biografía espiritual de San Ignacio de Loyola* (Madrid: BAC, 2005), 21.

¹⁷ Papież Pius XI wydał specjalną encyklikę: *Mens Nostra*, w której podkreśla wielkie znaczenie Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli we współczesnym świecie. Por. Pius XI, „Mens Nostra”, *Acta Apostolicae Sedis*, nr 21 (1929): 689-706; Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. II, 260-275. Podobnie papież Pius XII. Por. Pius XII, „Summus Pontifex fructus Exercitiorum spir. S. P. Ignatii”, *Acta Romana*, nr 11 (1948): 436-437; *Valgono ancora per l'uomo e la donna d'oggi gli Esercizi Spirituali di sant'Ignazio? Documenti del Ciclo di Conferenze nel 450° anniversario dell'approvazione pontificia degli Esercizi ignaziani (1548-1998)*, red. Herbert Alphonso (Roma: Pomel, 1998).

¹⁸ Hugo Rahner, *Geneza i duch pobożności ignacjańskiej*, tłum. Mieczysław Bednarz (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1991), 74-75. Por. Ruiz Jurado, *El peregrino de la voluntad de Dios*, 29-47.

¹⁹ Loyola, *Opowieść Pielgrzyma*, nr 20, 57.

Gdy przyszedł okres cierpień duchowych, doświadczał wielu pokus. Między innymi „nachodziła go myśl uparta, która go dręczyła, przedstawiając mu trudności jego [obecnego] życia. Było to tak, jakby mu ktoś mówił w duszy: »Jak będziesz mógł znosić takie życie przez 70 lat, które masz przeżyć?«. Ale on, czując, że ta myśl pochodzi od nieprzyjaciela, odpowiadał na nią wewnętrznie z wielką mocą: »O nędzniku! Czy możesz mi obiecać choćby jedną godzinę życia?«. I tak zwyciężył tę pokusę i odzyskał spokój”²⁰. Po tej pokusie Ignacy „zaczął doznawać w duszy wielkich zmian. Raz odczuwał w sobie taką jałowość, że nie znajdował smaku w modlitwach chórowych ani w słuchaniu mszy św., ani w żadnej innej modlitwie, jakiej się oddawał. Kiedy indziej znowu działo się z nim coś wręcz przeciwnego i to tak nagle, iż zdawało mu się, że ktoś zdejmował z niego smutek i oschłość, jak się zdejmuje człowiekowi płaszcz z ramion. Zaczął się więc niepokoić tymi zmiennymi stanami, których nigdy przedtem nie doświadczył”²¹.

W okresie udręczeń duchowych Ignacy przeżywał także skrupuły, które męczyły go przez kilka miesięcy. Pomimo odbytej spowiedzi generalnej w Montserracie „zdawało mu się niekiedy, że nie wyznał pewnych rzeczy i to go bardzo dręczyło. I chociaż znów się z tego spowiadał, nie czuł się zadowolony (...). Nic mu nie pomagało”. Po kolejnej spowiedzi „znów nachodziły go skrupuły i za każdym razem bardziej drobiazgowo, tak iż był bardzo udręczony. Wiedział on dobrze, że te skrupuły były dlań szkodliwe i że byłoby dobrze pozbyć się ich, ale nie mógł się z nimi uporać”²². W tym czasie „oddawał się modlitwie po 7 godzin dziennie (...), ale w tym wszystkim nie znajdował żadnego lekarstwa na swe skrupuły, które go dręczyły przez kilka miesięcy”²³. W takim stanie udręczenia „nachodziła go często gwałtowna pokusa, żeby się rzucić w dół przez wielki otwór, który był w jego pokoju blisko miejsca, gdzie zwykle się modlił. Ale wiedząc, że byłoby to grzechem zabić samego siebie, zaczynał wołać do Pana: »Panie, nie uczynię tego, co Ciebie obraża!«”²⁴. Wtedy „spodobało się Panu sprawić, że obudził się jakby ze snu. A ponieważ dzięki pouczeniom, jakie mu Bóg dawał, miał już pewne doświadczenie w rozeznawaniu duchów, zaczął zastanawiać się, w jaki sposób ten duch [zły] go opanował. Z wielką jasnością [poznania] postanowił więc nigdy już nie spowiadać się z rzeczy przeszłych. I od tego dnia był wolny od swoich skrupułów, mając równocześnie tę pewność, że to Pan nasz zechciał go w swym miłosierdziu od

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, nr 21, 57.

²² Tamże, nr 22, 59.

²³ Tamże, nr 23, 59.

²⁴ Tamże, nr 24, 60.

nich wyzwolić”²⁵. Czas strapiień duchowych i skrupułów posłużył Ignacemu nie tylko do napisania *Reguł rozeznawania duchów*, ale także *Reguł o skrupulach* (por. CD 345-351)²⁶.

Po czasie oczyszczenia duchowego nastąpił okres wielkich łask mistycznych, dzięki którym św. Ignacy mógł jeszcze lepiej rozeznawać działanie różnych duchów. Najpierw wspomina wizję Trójcy Przenajświętszej: „Pewnego dnia, gdy odmawiał oficjum o Matce Boskiej na schodach klasztoru, jego umysł zaczął się wznosić [ku górze] i ujrzał Przenajświętszą Trójcę jakby pod postacią trzech klawiszy [organu], a to z tak obfitymi łzami i z takim łkaniem, że nie mógł zapanować nad sobą (...). I już na całe życie pozostało mu to wrażenie, tak iż doznawał wielkiej pobożności, ilekroć modlił się do Trójcy Świętej”²⁷.

Dalej, „przedstawił się jego umysłowi sposób, w jaki Bóg stworzył świat; a towarzyszyła temu wielka radość duchowa”²⁸. Również na Mszy świętej, podczas podniesienia Ciała Pańskiego, Ignacy „widział jasno umysłem swoim, jak Pan nasz Jezus Chrystus jest obecny w tym Najświętszym Sakramencie”. Poza tym, „widział podczas modlitwy oczami wewnętrznymi człowieczeństwo Jezusa Chrystusa (...). Widział także Najświętszą Pannę”. Te widzenia „utwierdziły go i dały mu na zawsze taką pewność we wierze, że często mówił sam do siebie: Choćby nie było *Pisma Świętego*, które nas poucza o tych rzeczach wiary, on byłby zdecydowany umrzeć za nie tylko dlatego, że je widział”²⁹.

Jednak największą łaską, jaką Ignacy otrzymał w Manresie, było tak zwane „wielkie oświecenie” (*magna illustratio*) nad rzeką Cardoner. Otóż, „pewnego razu szedł, powodowany uczuciem pobożności, do kościoła (...). Droga prowadziła tuż nad rzeką. I kiedy tak szedł zatopiony w swoich modlitwach, usiadł na chwilę zwrócony twarzą ku rzece, która płynęła głęboko w dole. I gdy tam tak siedział, zaczęły się otwierać oczy jego umysłu. Nie znaczy to, że oglądał jakąś wizję, ale że zrozumiał i poznał wiele rzeczy tak duchowych, jak i odnoszących się do wiary i wiedzy. A stało się to w tak wielkim świetle, że wszystko wydało mu się nowe”³⁰. Wizja ta

²⁵ Tamże, nr 25, 61.

²⁶ Syntetyczną analizę tych reguł możemy znaleźć między innymi w: *Świat moralnych łęków. Wokół Reguł o skrupulach św. Ignacego Loyoli*, red. Waclaw Królikowski (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2014). Por. Krzysztof Dyrek, „O pokusach i skrupulach u św. Ignacego Loyoli”, *Życie Duchowe*, nr 57 (2009): 77-85; Miguel Ángel Rui-Wamba, „Escrúpulos”, w *Diccionario de Espiritualidad Ignaciana (A-F)*, red. José Carcia de Castro (Bilbao – Santander: Mensajero – Sal Terrae, 2007), 789-794.

²⁷ Loyola, *Opowieść Pielgrzyma*, nr 28, 63.

²⁸ Tamże, nr 29, 63.

²⁹ Tamże, nr 29, 64.

³⁰ Tamże, nr 30, 64-65.

najbardziej przyczyniła się do powstania *Ćwiczeń duchowych* i zawartych w nich *Reguł rozeznania duchów*³¹.

W regule siódmej drugiej serii reguł wyróżniamy dwie części. Pierwsza dotyczy osób, które czynią postęp w życiu duchowym, jak mówi św. Ignacy, „postępują od dobrego do lepszego” (ĆD 335), zaś druga część tej reguły odnosi się do osób, które znajdują się na drodze regresu duchowego i „postępują od złego do gorszego” (ĆD 335). W pierwszej części św. Ignacy bardziej szczegółowo opisuje przeciwstawne działanie ducha dobrego i ducha złego. Natomiast w drugiej części reguły opis działania różnych duchów jest ogólny, bez wskazywania na ich szczegółowe działanie. Reguła siódma (por. ĆD 335) choć nawiązuje do dwóch pierwszych reguł pierwszej serii (por. ĆD 314, 315), to jednak zasadniczo różni się od nich, gdyż opisuje działanie różnych duchów wobec osoby znajdującej się na innym etapie życia duchowego. Pierwsza seria reguł dotyczy bowiem osób początkujących w życiu duchowym i odpowiada bardziej pierwszemu tygodniowi *Ćwiczeń duchownych*. Zaś druga seria reguł, wraz z regułą siódmą, odpowiada bardziej zaawansowanemu życiu duchowemu, czyli regułom drugiego tygodnia *Ćwiczeń*. Jak zauważa Darío López Tejada, reguła siódma jest „wyjaśnieniem taktyk już ukazanych w pierwszym tygodniu *Ćwiczeń* [314, 315, 318], ale zastosowanych tutaj wobec rekoлектantów, którzy mają już za sobą początkowy etap życia duchowego”³².

3. Działanie różnych duchów na drodze duchowego wzrostu człowieka

Już w regule drugiej pierwszej serii *Reguł rozeznania duchów*, odnoszącej się bardziej do pierwszego tygodnia *Ćwiczeń duchownych*, święty opisuje działanie różnych duchów na drodze postępu duchowego. Czytamy

³¹ Opinię tę potwierdzają pisma pierwszych ojców Towarzystwa Jezusowego: Hieronima Nadala, Ludwika Goçalvesa da Cámara, Piotra de Ribadeneiry czy Jakuba Layneza. Por. *Fontes Narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. I, 164, 609-610; t. 2: *Narrationes scripte annis 1557-1575*. Edidit Cándido de Dalmases (Romae 1951), 239-240; Jeronimo Nadal, *Pláticas del P. Jerónimo Nadal en Coimbra*, t. V (Granada: BTG, 1945), 783; Hieronimo Nadal, *Scholia in Constitutiones Societatis Iesu*, red. Manuel Ruiz Jurado (Granada: Facultad de Teología, 1976), 163; José Calveras, „La ilustración del Cardoner y el Instituto de la Compañía según el P. Nadal”, *Archivium Historicum Societatis Iesu*, nr 25 (1956): 27-54; Pedro de Leturia, *Estudios Ignacianos. Génesis de los Ejercicios de S. Ignacio y su influjo en la fundación de la Compañía de Jesús*, t. II (Roma: IHSI, 1957), 3-35. Por. także: Charles André Bernard, „L'illumination de l'intelligence. Un traité de l'expérience mystique ignatienne”, *Gregorianum*, nr 72 (1991): 223-245; Manuel Quera, „El rapto de San Ignacio en Manresa”, *Revista de Espiritualidad*, nr 15 (1956): 27-44; Leonardo Silos, „Cardoner in the Life of Saint Ignatius of Loyola”, *Archivium Historicum Societatis Iesu*, nr 33 (1964): 3-43.

³² Darío López Tejada, *Los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola. Comentario y textos afines*. (Madrid: EDIBESA, 1998), 914.

w niej: „U tych, co usilnie postępują w oczyszczaniu się ze swoich grzechów, a w służbie Boga, Pana naszego, wznoszą się od dobrego do lepszego (...), właściwością ducha złego jest gryźć, zasmucać i stawiać przeszkody, niepokojąc fałszywymi racjami, aby przeszkodzić w [dalszym] postępie; właściwością zaś ducha dobrego jest dawać odwagę i siły, pocieszenie, ły, natchnienia i odpocznienie, zmniejszając lub usuwając wszystkie przeszkody, aby [mogli] postępować naprzód w czynieniu dobrze” (ĆD 315).

Natomiast w regule siódmej, drugiej serii reguł, odnoszącej się bardziej do drugiego tygodnia *Ćwiczeń duchownych*, także w sytuacji duchowego wzrostu człowieka, postępującego „od dobrego do lepszego” św. Ignacy dodaje, że działanie dobrego ducha jest słodkie, lekkie, łagodne i ciche, a działanie złego ducha jest gwałtowne, hałaśliwe i pełne niepokoju: „Anioł dobry dotyka takiej duszy słodko, lekko i łagodnie, jakby kropla wody wnikała w gąbkę; duch zaś zły dotyka takiej duszy ostro, z odgłosem i niepokojem, jak kiedy kropla wody spada na kamień” (ĆD 335).

Zanim św. Ignacy opíše działanie różnych duchów, najpierw określa rodzaj duchowej drogi, czy jest to droga duchowego wzrostu czy regresu człowieka: „U tych, co postępują” (*en los que proceden*)³³. Czasownik: „postępować” (*proceder*) wskazuje na nieustanny wzrost, rozwój. Różnicę pomiędzy pierwszą a drugą serią reguł możemy dostrzec także w użytych przez św. Ignacego czasownikach. Dwie pierwsze reguły pierwszej serii rozpoczyna bowiem od słów: „Ludziom, którzy przechodzą”³⁴ (ĆD 314); „U tych zaś, co usilnie postępują”³⁵ (ĆD 315) (*En las personas que van*)³⁶. Na początkowym etapie rozwoju duchowego – pierwsza seria reguł – używa słowa: „przechodzą”, „zmierzają” (*van*), a na dalszych etapach rozwoju duchowego – druga seria reguł – używa słowa: „postępują” (*proceden*). Różnica między „przechodzą” (*van*) a „postępują” (*proceden*) wskazuje na nieustanny rozwój duchowy. Osoba rozeznająca duchowo na etapie drugiej serii reguł jest bardziej zaawansowana duchowo, ma większe doświadczenie w rozeznawaniu duchów, jest „jakościowo różna” od osoby rozeznającej na etapie pierwszej serii reguł. Jak zauważa Daniel Gil: „W tej regule (siódmej) *proceden* oznacza, że rekolektant żyje i postępuje według zamysłu Bożego”³⁷.

³³ Por. Sancti Ignatii de Loyola, *Exercitia Spiritualia*. Textuum antiquissimorum nova editio lexicon textus hispani, opus inchoavit Iosephus Calveras S.I., absolvit Candidus de Dalmases S.I. (Romae: Monumenta Historica Societatis Iesu, vol. 100, Institutum Historicum Societatis Iesu, 1969), nr 335, 392.

³⁴ Ojciec Jan Ozóg SJ hiszpańskie słowo „van” tłumaczy tu jako „wpadają”. Por. Ignacy Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, tłum. Jan Ozóg (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2019), nr 314, 125.

³⁵ Natomiast w drugiej regule pierwszej serii ojciec Jan Ozóg SJ słowo hiszpańskie słowo *van* tłumaczy jako „zmierzają”. Por. Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, nr 315, 126.

³⁶ De Loyola, *Exercitia Spiritualia*, nr 314, 315, 374.

³⁷ Daniel Gil, *Discernimiento según San Ignacio. Exposición y comentario practico de las dos series de reglas de discernimiento de espíritus contenidas en el libro de los Ejercicios espi-*

Na drodze duchowego postępowania człowieka „od dobrego do lepszego, anioł dobry dotyka takiej duszy słodko, lekko i łagodnie, jakby kropla wody wnikała w gąbkę” (ĆD 335). Anioł dobry „dotyka”, czyli wewnętrznie porusza, inicjuje swoje anielskie działanie wobec człowieka („takiej duszy”), który pragnie być uległy działaniu bożemu, aby żyć po bożemu. Określenia: „słodkie”, „lekkie” i „łagodne” działanie dobrego ducha bezpośrednio dotyczą ignacjańskiego zastosowania zmysłów w modlitwie. Dla św. Ignacego dotyk „słodki” wskazuje na Bóstwo nowonarodzonego Jezusa, na duchowy smak, o którym wspomina w kontemplacji z zastosowaniem pięciu zmysłów: „Wąchać i smakować zmysłem węchu i smaku [w wyobraźni] nieskończoną słodycz i łagodność Bóstwa” (ĆD 124). Dotyk „lekki” wskazuje na wewnętrzne odpocznienie w mocy Boga czy na moc Bożą, która jest siłą człowieka: „Wszystko mogę w Tym, który mnie umacnia” (Flp 4, 13). Św. Ignacy wyjaśnia w *Adnotacji trzynastej*, że „w czasie pocieszenia łatwo i lekko jest oddawać się kontemplacji przez całą godzinę” (ĆD 13). Dotyk „łagodny” jest przeciwieństwem dotyku twardego i szorstkiego. W *Adnotacji siódmej* św. Ignacy przypomina dającemu *Ćwiczenia*, aby jeśli „zauważy, że odprawiający je doznaje strapienia i pokus, niech nie będzie wobec niego twardy i szorstki, ale miły i łagodny, dodając mu otuchy i sił do dalszego postępu” (ĆD 7). Boża łagodność prowadzi do wewnętrznej radości i pokoju. Te trzy sposoby działania dobrego anioła są niejako formami inicjowania Bożego działania w człowieku, który postępuje drogą „od dobrego do lepszego”.

Święty Ignacy dla jeszcze pełniejszego przybliżenia działania dobrego ducha na drodze duchowego postępu podkreśla, że „słodkie”, „lekkie” i „łagodne” dotyki Boga wobec człowieka to „jakby kropla wody wnikała w gąbkę” (ĆD 335). „Dotyk” dobrego anioła jest jak delikatne, ciche wnikanie miłości Pana Boga w serce człowieka, niczym wnikanie kropli wody w gąbkę. Rzeczywistość wnikania kropli miłości Boga w otwarte serce człowieka św. Ignacy przywołuje między innymi w *Kontemplacji pomocnej do uzyskania miłości*. Zachęca w niej bowiem, aby „patrzeć [i rozważać], jak wszystkie dobra i dary zstępują z góry”, od Boga ku człowiekowi, niczym „ze źródła – wody” (ĆD 237).

Jak działa duch zły na drodze duchowego wzrostu człowieka? Zły duch działa przeciwnie do ducha dobrego, dotyki złego ducha są zaprzeczeniem dotyków dobrego ducha. Jak mówi św. Ignacy: „Duch zaś zły dotyka takiej duszy ostro, z odgłosem i niepokojem, jak kiedy kropla wody spada na kamień (*y el malo toca aguadamente y con sonido y inquietud, como*

*quando la gota de agua cae sobre la piedra*³⁸)” (ĆD 335). Duch zły dotyka takiej duszy „ostro”. Ojciec Jan Ożóg SJ słowo „ostro” (*aguadamente*) tłumaczy jako: „gwałtownie”³⁹. W tekście *Versio Vulgata*, czyli przetłumaczonym tekście *Autografu ćwiczeń* na łacinę słowo „ostro” (*aguadamente*) zostało oddane jako *violenter*⁴⁰: „gwałtownie”, „porywczo”, „dziko”⁴¹. Jest to jedyne miejsce w *Ćwiczeniach*, gdzie św. Ignacy używa słowa *aguadamente*⁴². Duch zły działa też „z odgłosem”, „z hałasem”⁴³ (*con sonido*). W tłumaczeniu *Versio Vulgata* znajdujemy słowo: *duriter*⁴⁴, czyli w sposób „twardy”, „nieczuły”, „surowy”, „uciążliwy”, „przykry”⁴⁵; zaś w innym tłumaczeniu *Autografu* na język łaciński, w tak zwanym tekście *Versio Prima*, słowo: *con sonido* zostało przetłumaczone jako: *cum strepitu*⁴⁶, co znaczy: „z hałasem”, „z hukiem”⁴⁷. Wreszcie, zły ducha oddziałuje na osobę, czyniącą postępy w życiu duchowym z „niepokojem” (*inquietud*). Jest to ten sam rodzaj niepokoju, o którym św. Ignacy mówi w regule piątej, gdzie podkreśla, że zły duch „osłabia, niepokoi i zakłóca” (ĆD 333).

Niepokój ten, którego osoba doświadcza na dalszym etapie życia duchowego – druga seria reguł – jest jednak inny od niepokoju sprawianego przez złego ducha wobec osoby początkującej w życiu duchowym – pierwsza seria reguł. Wtedy bowiem „właściwością ducha złego jest gryźć, zasnuwać i stawiać przeszkody, niepokojąc fałszywymi racjami” (CD 315)⁴⁸. Wówczas osoba doświadczająca strapienia duchowego przeżywa „ciemności duszy, zakłócenia w niej, poruszenia do rzeczy niskich i ziemskich, niepokój z powodu różnych miotañ się i pokus” (ĆD 317). Teraz zaś, na etapie drugiej serii reguł, niepokój ma wyraźnie inny charakter. Jak zauważa Danil Gil, „nawet jeśli na płaszczyźnie języka jest podobieństwo, używając na przykład słów zło, zła, niepokój, od złego do gorszego, to jednak bez wątplenia odnoszą się one, w tych samych słowach, do rzeczywistości

³⁸ De Loyola, *Exercitia Spiritualia*, nr 335, 392.

³⁹ Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, tłum. Jan Ożóg, nr 335, 133.

⁴⁰ De Loyola, *Exercitia Spiritualia*, nr 335, 392.

⁴¹ *Słownik łacińsko-polski*, opr. Kazimierz Kumaniecki (Warszawa: PWN, 1999) 459.

⁴² Por. *Concordancia Ignaciana. An Ignatian Concordance*, red. Ignacio Echarte. (Bilbao – Maliaño: Mensajero – Sal Terrae, 1996), 29.

⁴³ Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, tłum. Jan Ożóg, nr 335, 133.

⁴⁴ De Loyola, *Exercitia Spiritualia*, nr 335, 392.

⁴⁵ *Słownik łacińsko-polski*, 151.

⁴⁶ De Loyola, *Exercitia Spiritualia*, nr 335, 392.

⁴⁷ *Słownik łacińsko-polski*, 404.

⁴⁸ Dogłębną analizę reguły 2 pierwszej serii *Reguł rozeznania duchów*, a zwłaszcza refleksję nad działaniem ducha złego wobec osób, które wstępują na drogę duchowego rozwoju, przedstawił ks. prof. dr hab. Stanisław Urbański. Por. Stanisław Urbański, „Działanie złego ducha na drodze wzrostu życia duchowego”, w *Rozeznawanie duchowe. Reguły rozeznawania duchów pierwszego tygodnia Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, 93-118.

duchowo zdecydowanie różnych⁴⁹. Na etapie drugiej serii reguł zły duch nie kusi otwarcie, ale pod pozorem dobra. Dostosowuje się więc do osoby, którą chce skusić, przemienia się w anioła światłości wobec niej, ale gdy tylko ją „oswoi”, od razu przystępuje do ataku i wyraźnych pokus. Dopiero wtedy „dotyka takiej duszy ostro, z odgłosem i niepokojem” (ĆD 335)⁵⁰.

Takie działanie złego ducha jest „jak kiedy kropla wody spada na kamień” (ĆD 335). Św. Ignacy używa obrazu spadającej kropli wody zarówno w odniesieniu do dobrego, jak i złego ducha. W ten sposób wyraża głęboką prawdę o złym duchu, który podszywa się pod działanie dobrego ducha: „Ma tę właściwość, że się przemienia w anioła światłości i że idzie najpierw zgodnie z duszą wierną, a potem stawia na swoim” (ĆD 332). Innym przesłaniem obrazu spadającej kropli wody jest prawda o powolnym wpływaniu złego ducha na człowieka. Nawet jeśli kropla wody, spadająca na kamień, nie od razu przenika do jego wnętrza, nie oznacza to, jakoby zły duch nie miał dostępu do człowieka „postępującego od dobrego do lepszego”. Bowiemy jak przypomina św. Ignacy w *Medytacji o dwóch sztandarach* zły duch kusi każdego człowieka, „nie pomijając (...) [ludzi] żadnego stanu ani żadnej poszczególnej osoby” (ĆD 141). Ma zatem zdolność powolnego przenikania do serca i woli człowieka. Najpierw udaje dobrego, ukrywając swoje prawdziwe oblicze, aby z czasem uderzyć w człowieka w sposób bezwzględny. Nawet jeśli zły duch podszywa się pod działanie dobrego ducha, bo w jednym i w drugim przypadku św. Ignacy mówi o spadającej kropli wody, to jednak ich ostateczne „dotknięcia” są różne – jedne podobne do kropli wody „wnikającej w gąbkę”, drugie podobne do kropli wody spadającej „na kamień”. W regule siódmej św. Ignacy bardzo jasno ukazuje różnice działania dobrego i złego ducha wobec osób, które „postępują od dobrego do lepszego”.

4. Działanie różnych duchów na drodze duchowego regresu człowieka

Jak działa duch dobry i duch zły na drodze duchowego regresu człowieka, czyli wobec tych, którzy „postępują (*proceden*) od złego do gorszego” (ĆD 335)? Należy pamiętać, że chodzi tu o osoby nie tyle początkujące w życiu duchowym, którym odpowiada bardziej etap pierwszego tygodnia *Ćwiczeń duchownych*, ile o osoby znajdujące się są na drodze bardziej zaawansowanego życia duchowego, odpowiadającej drugiemu tygodniowi *Ćwiczeń*. W regule pierwszej pierwszej serii reguł, która dotyczy ludzi początkujących na drodze życia duchowego (pierwszy tydzień *Ćwiczeń*), jak

⁴⁹ Daniel Gil, *Discernimiento según San Ignacio*, 359.

⁵⁰ Por. tamże, 359-360.

czytamy w *Adnotacji dziewiątej*: „niemających doświadczenia w rzeczach duchowych” (ĆD 9) św. Ignacy zauważa, że „ludziom, którzy przechodzą od grzechu śmiertelnego do grzechu śmiertelnego, nieprzyjaciel [szatan] ma przeważnie zwyczaj przedstawiać przyjemności zwodnicze i sprawia, że wyobrażają sobie rozkosze i przyjemności zmysłowe, aby ich tym bardziej utrzymać i pogрузić w ich wadach i grzechach. Duch zaś dobry w takich ludziach stosuje sposób [działania] zgoła przeciwny, kłując ich i gryząc sumienia ich przez prawo naturalnego sumienia” (ĆD 314)⁵¹. Tutaj, w regule siódmej drugiej serii *Reguł rozeznania duchów*, odnoszącej się do osób bardziej zaawansowanych duchowo (drugi tydzień *Ćwiczeń*), czyli kuszonych „pod jakimś pozorem dobra” (ĆD 10)⁵², św. Ignacy dodaje: „U tych zaś, co postępują od złego do gorszego, te same duchy dotykają duszy w sposób odwrotny. Powodem tego jest usposobienie duszy aniołom tym przeciwne lub podobne. Kiedy jest im przeciwne, wchodzi do duszy z hałasem, dając się odczuć wyraźnie; kiedy znów jest im podobne, wchodzi w milczeniu, jak do własnego domu przez drzwi otwarte” (ĆD 335).

W drugiej części reguły siódmej św. Ignacy podkreśla najpierw, że u osób, które „postępują od złego do gorszego, te same duchy dotykają duszy w sposób odwrotny” (ĆD 335). Gdy bowiem osoba postępuje „od dobrego do lepszego”, wówczas „anioł dobry dotyka takiej duszy słodko, lekko i łagodnie, jakby kropla wody wnikała w gąbkę; dusz zaś zły dotyka takiej duszy ostro, z odgłosem i niepokojem, jak kiedy kropla wody spada na kamień” (ĆD 335). Natomiast jeśli osoba postępuje „od złego do gorszego”, to anioł dobry dotyka takiej duszy „z hałasem, dając się odczuć wyraźnie”, jakby kropla wody spadała na kamień, zaś duch zły działa „w milczeniu”, wchodzi „jak do własnego domu przez drzwi otwarte”, jakby kropla wody wnikała w gąbkę. Obydwa duchy oddziałują na człowieka zarówno „z hałasem”, jak i „w milczeniu”, ale zawsze działają odwrotnie, w zależności od tego, czy dana osoba jest na drodze wzrostu czy regresu duchowego.

⁵¹ Szerszą analizę treści tej reguły możemy znaleźć w: Waław Królikowski, „Ignacjańskie Reguły rozeznawania duchów. Działanie duchów na drodze duchowego regresu człowieka”, *Warszawskie Studia Teologiczne*, nr 33 (2020): 102-121.

⁵² W *Adnotacji dziewiątej* św. Ignacy zauważa, że „człowiek nie mający doświadczenia w rzeczach duchowych” zazwyczaj „doznaje pokus grubych i jawnych”. Wówczas „kusić ukazuje mu przeszkody do postępu w służbie Boga, Pana naszego, jakimi są trudy, zawstyżenie i obawa utraty honorów światowych itp.” (ĆD 9). Natomiast w *Adnotacji dziesiątej* św. Ignacy mówi o pokusach pod pozorem dobra: „Zazwyczaj bowiem nieprzyjaciel natury ludzkiej więcej kusi pod pozorem dobra, gdy człowiek ćwiczy się na drodze oświecającej, która odpowiada ćwiczeniom drugiego tygodnia” (ĆD 10). Pogłębioną analizę *Adnotacji 9 i 10 Ćwiczeń duchowych* znajdziemy w: Waław Królikowski, *Adnotacje do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli. Studium teologiczno-pastoralne* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 2018), 214-221.

Powodem odwrotności działania ducha dobrego i ducha złego jest zatem uległość albo opór człowieka wobec ich działania, „usposobienie duszy aniołom tym przeciwne lub podobne” (ĆD 335). Dotykamy tutaj, jak zauważa Daniel Gil, „samego sedna i najgłębszych racji ignacjańskiego sposobu rozeznawania”⁵³. Uleganie pokusom złego ducha, w tym wypadku najczęściej pod pozorem dobra, wejście *de facto* na drogę duchowego regresu skutkuje tym, że dobry duch działa w danym człowieku „z hałasem, dając się odczuć wyraźnie”, a zły duch „wchodzi w milczeniu, jak do własnego domu przez drzwi otwarte” (ĆD 335). Zatem kluczową rolę odgrywa tutaj, jak mówi św. Ignacy: „usposobienie duszy”. „Usposobienie duszy” jest jakby predyspozycją umysłową i uczuciową człowieka, przygotowującego się do podjęcia decyzji zgodniej z wolą Bożą, i jako takie jest „kluczem do zrozumienia tego, co znaczy postępować od dobrego do lepszego, albo od złego do gorszego, mówiąc w przenośni, co znaczy być gąbką lub kamieniem wobec działania takiego czy innego ducha”⁵⁴. Jeśli „usposobienie duszy” nie jest pełne wewnętrznej wolności, na wzór tak zwanej „Trzeciej pary ludzi” (por. ĆD 155)⁵⁵ czy na wzór „Trzeciego rodzaju pokory” (por. ĆD 167)⁵⁶, to wówczas może się okazać, że taki człowiek, stojący przed wyborem, charakterystycznym dla drugiego tygodnia *Ćwiczeń duchownych*, a zarazem kuszony przez złego ducha pod pozorem dobra, choć nie wybiera drogi moralnie złej, jednak z powodu braku właściwego usposobienia duszy, czyli braku uległości Duchowi Świętemu, braku zdecydowanego zmierzania do tego, „co jest w pełni dobre” (ĆD 333) realnie wchodzi na drogą duchowego regresu, jak mówi św. Ignacy, na drogę „od złego do gorszego”. Brak właściwego rozeznania duchowego, nierozpoznanie podstępnego działania złego ducha, który „ma tę właściwość, że się przemienia w anioła światłości i że idzie najpierw zgodnie z duszą wierną, a potem stawia na swoim” (ĆD 332) ostatecznie może skutkować wejściem na drogę regresu duchowego. Taki człowiek, myśląc, że idzie w dobrym kierunku, akceptuje wewnętrznie tę perspektywę, co w rzeczywistości może być akceptacją drogi „od złego do gorszego”.

Usposobienie duszy ma zatem kolosalne znaczenie w procesie rozeznania duchów na tym etapie życia duchowego, czyli na etapie kuszenia przez złego ducha pod pozorem dobra. Zarówno dobry duch, jak i zły

⁵³ Daniel Gil, *Discernimiento según San Ignacio*, 363.

⁵⁴ Tamże, 364.

⁵⁵ „Trzecia para ludzi” to jeden z trzech elementów ignacjańskiej Medytacji o Trzech parach ludzi (por. ĆD 149-157), przygotowującej rekolektanta do podjęcia dobrego i rozsądnego wyboru na etapie drugiego tygodnia *Ćwiczeń duchownych*.

⁵⁶ „Trzeci rodzaj pokory” to trzecia część konsyderacji na temat Trzech rodzajów pokory (por. ĆD 165-168), która obok Medytacji o Dwóch sztandarach (por. ĆD 136-147) i Trzech parach ludzi (por. ĆD 149-157) bezpośrednio przygotowuje rekolektanta do podjęcia tak zwanego wyboru, który stoi w centrum drugiego tygodnia *Ćwiczeń duchownych*.

„wchodzą do duszy”, ale dają się odczuć w przeciwny sposób. Kiedy wewnętrzne usposobienie człowieka jest zgodne z wolą Bożą, wówczas dobry duch wchodzi „w milczeniu, jak do własnego domu przez drzwi otwarte”, a zły duch w tej sytuacji wchodzi „do duszy z hałasem, dając się odczuć wyraźnie” (ĆD 355). Kiedy zaś dana osoba, pomimo dobrej woli służenia Panu Bogu, ulega jednak pokusom pod pozorem dobra, wchodząc *de facto* na drogę duchowego regresu wówczas dobry duch wchodzi do duszy „z hałasem”, a zły duch wchodzi do duszy „w milczeniu”.

5. Zakończenie

Ignacjańskie *Reguły rozeznania duchów* powstały z osobistego doświadczenia ich autora. Św. Ignacy już w Loyoli doświadczał działania różnych duchów i choć na początku nie zwracał uwagi na ich różne działanie, to jednak „pewnego razu otworzyły mu się nieco oczy (...). To doświadczenie doprowadziło go do zrozumienia, że jedne myśli czyniły go smutnym, inne zaś radosnym. I tak powoli doszedł do poznania różnych duchów, które w nim działały – jednego szatańskiego, drugiego Bożego”. To właśnie z tych pierwszych doświadczeń duchowych w Loyoli „czerpał swoje pierwsze światło do rozpoznania różnicy duchów”, jak czytamy w *Autobiografii*⁵⁷. Z czasem pogłębiała się w Ignacym znajomość rozpoznawania działania różnych duchów, która swój punkt kulminacyjny miała podczas pobytu w Manresie. Tam właśnie powstały zasadnicze zręby książeczki *Ćwiczeń duchownych*, wraz z zawartymi w nich *Regułami rozeznania duchów*. Druga seria reguł dotyczy bardziej drogi duchowego oświecenia, która „odpowiada ćwiczeniom drugiego tygodnia” (ĆD 10). W związku z tym działanie ducha złego nie jest już otwarte i wyraźne, o czym św. Ignacy mówi w pierwszej serii reguł, ale bardziej subtelne i często pod pozorem dobra. W pierwszych dwóch regułach pierwszej serii reguł (por. ĆD 314-315) św. Ignacy opisał bowiem działanie różnych duchów zarówno na drodze duchowego regresu, jak i na drodze duchowego wzrostu, ale dotyczyło ono osób, które stawiają pierwsze kroki w życiu duchowym i są bardziej na etapie pierwszego tygodnia *Ćwiczeń*. W regule siódmej drugiej serii reguł też opisuje działanie różnych duchów na drodze wzrostu i regresu duchowego, ale dodatkowo ukazuje działanie ducha złego, który „ma tę właściwość, że się przemienia w anioła światłości” (ĆD 332). Jak podkreśla Michael Ivens, „reguła siódma powtarza zasadę już przedstawioną na początku pierwszego zestawu reguł [314, 315], ale formułuje ją w języku, który bardziej odzwierciedla wrażliwość ducha typową dla drugiego tygodnia. Prawdopodobnie reguła ta ma odpowiedzieć na pytanie, które mogą wzbudzić reguły czwarta i piąta

⁵⁷ Loyola, *Opowieść Pielgrzyma*, nr 8, 47.

(por. ĆD 332, 333): czy można przyjąć, że jeśli zachowa się sposób postępowania wskazany przez te reguły, to obecność oszukującego ducha w końcu zawsze zostanie wykryta? Ignacy wydaje się sądzić, że w przypadku osoby, która szuka Boga i staje się coraz bardziej wrażliwa na wewnętrzne doświadczenie – a szczególnie jeśli ma ona mądrego towarzysza w rozeznawaniu – odpowiedź na to pytanie brzmi: »tak«⁷⁵⁸.

Bibliografia:

- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Wyd. V. Poznań: Pallottinum, 2002.
- Bardy Gustave. „Discernement des esprits. Chez les Pères”. W *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, fondé par M. Viller, F. Cavallera, Joseph de Guibert, continué par A. Rayez, A. Derville et A. Solignac, avec le concours d’un grand nombre de collaborateurs. T. III, 1247-1254. Paris: Beauchesne, 1957.
- Bernard Charles André. „L’illumination de l’intelligence. Un traité de l’expérience mystique ignatienne”. *Gregorianum*, nr 72 (1991): 223-245.
- Bolewski Jacek. *Zająć się ogniem. Odkrywanie duchowości ignacjańskiej*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001.
- Calveras José. „La ilustración del Cardoner y el Instituto de la Compañía según el P. Nadal”. *Archivium Historicum Societatis Iesu*, nr 25 (1956): 27-54.
- Cámara Ludwik Gonsalves da. *Memoriale. Czyli o św. Ignacym Loyoli 1555*. Tłumaczenie Mieczysław Bednarz. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2008.
- Concordancia Ignaciana. An Ignatian Concordance*. Redakcja Ignacio Echarte. Bilbao – Maliaño: Mensajero – Sal Terrae, 1996.
- Dalmases Cándido de. *Ignacy Loyola. Życie i dzieło*. Tłumaczenie Bogusław Steczek, Adam Wolanin. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002.
- Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*. Fondé par M. Viller, F. Cavallera, J. de Guibert, continué par A. Rayez, A. Derville et A. Solignac, avec le concours d’un grand nombre de collaborateurs. Paris: Beauchesne, 1937-1995.
- Drzyżdzyk Szymon, Gilski Marek. „Sobory pierwszego tysiąclecia o rozeznawaniu”. W *Rozeznawanie. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*. Redakcja Szymon Drzyżdzyk, Marek Gilski, 65-80. Kraków: Wydawnictwo „scriptum”, 2019.

⁵⁸ Michael Ivens, *Przewodnik po Ćwiczeniach duchowych*, tłum. Grażyna Piłkowska (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2013), 338.

- Dyrek Krzysztof. „O pokusach i skrupułach u św. Ignacego Loyoli”. *Życie Duchowe*, nr 57 (2009): 77-85.
- Dyrek Krzysztof. *Poznać, wybrać i ukochać Jezusa. Przewodnik po Regulach rozeznawania duchów drugiego tygodnia Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2019.
- Fonets Narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*. Romae: Monumenta Historica Societatis Iesu, 1943-1965. T. I: *Narrationes scriptae ante annum 1557*, editerunt D. Fernámdez Zapico S.I. et Cándido de Dalmasés S.I., cooperante Pedro de Leturia S.I. Romae 1943.
- Haberka Sylwia. „Przez pryzmat wiedzy i wiary. Teologia rozeznania w dokumentach Soboru Watykańskiego II”. W *Rozeznanie. Przeszłość, terażniejszość, przyszłość*. Redakcja Szymon Drzyżdżyk, Marek Gilsk, 103-131. Kraków: Wydawnictwo „scriptum”, 2019.
- Ficoń Marta. „Rozeznawanie w Katechizmie Kościoła Katolickiego”. W *Rozeznanie. Przeszłość, terażniejszość, przyszłość*. Redakcja Szymon Drzyżdżyk, Marek Gilski, 149-175. Kraków: Wydawnictwo „scriptum”, 2019.
- Franciszek. *Adhortacja apostołska „Gaudete et exsultate”. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym*. Kraków: Wydawnictwo „M”, 2018.
- Franciszek. *Posynodalna Adhortacja apostołska „Christus vivit”. Do młodych i calego Ludu Bożego*. Kraków: Wydawnictwo „M”, 2019.
- García-Villoslada Ricardo. *Sant’Ignazio di Loyola. Una nuova biografia*. Milano: Edizioni Paoline, 1990.
- Gil Daniel. *Discernimiento según San Ignacio. Exposición y comentario practico de las dos series de reglas de discernimiento de espíritus contenidas en el libro de los Ejercicios espirituales de San Ignacio de Loyola (EE 313-336)*. Roma: Centrum Ignatianum Spiritualitatis, 1980.
- Gouvernaire Jean. *La práctica del discernimiento bajo la guía de san Pablo*. Santander: Sal Terrae, 1984.
- Guillet Jacques. „Discernement des esprits. Dans l’Écriture”. W *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, fondé par M. Viller, F. Cavallera, Joseph de Guibert, continué par A. Rayez, A. Derville et A. Solignac, avec le concours d’un grand nombre de collaborateurs. T. III, 1222-1247. Paris: Beauchesne, 1957.
- Ivens Michael. *Przewodnik po Ćwiczeniach duchowych*. Tłumaczenie Grażyna Piłkowska. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2013.
- Kasprzak Dariusz. „»Rozeznawanie duchów« (διάκρισις) w czasie monastycyzmu patrystycznego”. W *Rozeznanie. Przeszłość, terażniejszość,*

- przyszłość*. Redakcja Szymon Drzyżdzyk, Marek Gilski, 45-63. Kraków: Wydawnictwo „scriptum”, 2019.
- Kotlewski Tadeusz. *Z sercem hojnym i rozpalonym miłością. O mistyce ignacjańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo RHETOS, 2005.
- Królikowski Wacław. *Adnotacje do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli. Studium teologiczno-pastoralne*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 2018.
- Królikowski Wacław. „Ignacjańskie Reguły rozeznawania duchów. Działanie duchów na drodze duchowego regresu człowieka”. *Warszawskie Studia Teologiczne*, nr 33 (2020): 102-121.
- Loyola Ignacy. *Ćwiczenia duchowne*. Tłumaczenie Mieczysław Bednarz. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002.
- Loyola Ignacy. *Ćwiczenia duchowne*. Tłumaczenie Jan Ożóg. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2019.
- Loyola Ignacy. *Opowieść Pielgrzyma. Autobiografia*. Przetłumaczył Mieczysław Bednarz. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2018.
- Loyola Ignacy. *Pisma wybrane. Komentarze*. Opracowanie Mieczysław Bednarz przy współpracy Andrzeja Bobera, Romana Skórki. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1968.
- Loyola Ignatii de. *Exercitia Spiritualia*. Textuum antiquissimorum nova editio lexicon textus hispani, opus inchoavit Iosephus Calveras S.I., absolvit Candidus de Dalmases S.I.. Romae: Monumenta Historica Societatis Iesu, vol. 100. Institutum Historicum Societatis Iesu, 1969.
- Leturia Pedro de. *Estudios Ignacianos. Génesis de los Ejercicios de S. Ignacio y su influjo en la fundación de la Compañía de Jesús*. T. II. Roma: IHSI, 1957.
- Mazur Roman. „Rozeznanie w Piśmie Świętym. Terminologia, podmiot, przedmiot i narzędzia”. W *Rozeznanie. Przeszłość, terażniejszość, przyszłość*. Redakcja Szymon Drzyżdzyk, Marek Gilski, 15-44. Kraków: Wydawnictwo „scriptum”, 2019.
- Nadal Heronimo. *Scholia in Constitutiones Societatis Iesu*. Redakcja Manuel Ruiz Jurado. Granada: Facultad de Teologia, 1976.
- „Pasterz”. W *Pierwsi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich*. Seria „Ojcowie żywi”, t. VIII. Kraków: „Znak”, 1988.
- Pegon Joseph. „Discernement des esprits. Période moderne”. W *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, fondé par M. Viller, F. Cavallera, Joseph de Guibert, continué par A. Rayez, A. Derville et A. Solognac, avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs. T. III, 1266-1291. Paris: Beauchesne, 1957.

- Pietras Henryk. „Rozeznawanie duchów u Orygenesesa”. *Życie Duchowe*, nr 39 (2004): 113-116.
- Pius XI. „Mens Nostra”, *Acta Apostolicae Sedis*, nr 21 (1929): 689-706.
- Pius XII. „Summus Pontifex fructus Exercitiorum spir. S. P. Ignatii”. *Acta Romana*, nr 11 (1948): 436-437.
- Quera Manuel. „El rapto de San Ignacio en Manresa”. *Revista de Espiritualidad*, nr 15 (1956): 27-44.
- Rahner Hugo. *Geneza i duch pobożności ignacjańskiej*. Tłumaczenie Mieczysław Bednarz. Kraków: Wydawnictwo WAM, 1991.
- Rozeznawanie duchowe. Reguły rozeznawania duchów pierwszego tygodnia Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*. Redakcja Waław Królikowski. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2020.
- Rui-Wamba Miguel Ángel. „Escrúpulos”. W *Diccionario de Espiritualidad Ignaciana (A-F)*. Redakcja José Carcia de Castro, 789-794. Bilbao – Santander: Mensajero – Sal Terrae, 2007.
- Ruiz Jurado Manuel. *El peregrino de la voluntad de Dios. Biografía espiritual de San Ignacio de Loyola*. Madrid: BAC, 2005.
- Ruiz Jurado Manuel. *Rozeznawanie duchowe. Teologia. Historia. Praktyka*. Tłumaczenie Krzysztof Homa. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002.
- Schiavone Pietro. *Il discernimento evangelico oggi. Cercare e trovare la volontà di Dio*. Messina – Roma: Edizioni Scienze Umane e Religiose – Centrum Ignatianum Spiritualitatis, 1988.
- Silos Leonardo. „Cardoner in the Life of Saint Ignatius of Loyola”. *Archivium Historicum Societatis Iesu*, nr 33 (1964): 3-43.
- Słownik łacińsko-polski*. Według słownika Hermana Mengego i Henryka Kopii opracował Kazimierz Kumaniecki. Warszawa: PWN, 1999.
- Świat moralnych leków. Wokół Reguł o skrupulach św. Ignacego Loyoli*. Redakcja Waław Królikowski. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2014.
- Tejada Darío López. *Los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola. Comentario y textos afines*. Madrid: EDIBESA, 1998.
- Tornos Andrés. „Fundamento bíblico-teológicos del discernimiento”. *Manresa*, nr 60 (1988): 319-329.
- Urbański Stanisław. „Działanie złego ducha na drodze wzrostu życia duchowego”. W *Rozeznawanie duchowe. Reguły rozeznawania duchów pierwszego tygodnia Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*. Redakcja Waław Królikowski, 92-118. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2020.
- Valgono ancora per l'uomo e la donna d'oggi gli Esercizi Spirituali di sant'Ignazio? Documenti del Ciclo di Conferenze nel 450° anniversario*

- dell'approvazione pontificia degli Esercizi ignaziani (1548-1998)*. Redakcja Herbert Alphonso. Roma: Pomel, 1998.
- Vandenbroucke François. „Discernement des esprits. Au moyen âge”. W *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, fondé par M. Viller, F. Cavallera, Joseph de Guibert, continué par A. Rayez, A. Derville et A. Solignac, avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs. T. III, 1254-1266. Paris: Beauchesne, 1957.
- Wilczek Katarzyna. „Rozeznanie w pismach Jana Pawła II”. W *Rozeznanie. Przeszłość, terażniejszość, przyszłość*. Redakcja Szymon Drzyżdżak, Marek Gilski, 177-220. Kraków: Wydawnictwo „scriptum”, 2019.

Discernment of Spirits.

The action of spirits on the path of human spiritual growth and regression according to St. Ignatius of Loyola

SUMMARY

Spiritual Exercises by St. Ignatius of Loyola and the Rules for the Discernment of Spirits contained in them are a part of the centuries-old tradition of the Church, which, basing on the Holy Scriptures, constantly opens itself to this gift of God and deepens it. Saint Ignatius of Loyola, from the beginning of his conversion, received many graces of the Holy Spirit related to the discernment of spirits. The rules for discerning spirits are the best example of this. He divided them into two series. The first series of rules is more dedicated to those who, without much spiritual experience, experience clear and strong temptations from the evil spirit. The second series of rules is more for those who have made progress in the spiritual life in following Jesus and therefore experience more subtle temptations, often under the guise of good. The aim of the article is to analyze the seventh rule of the second series of rules, in which St. Ignatius describes the operation of different spirits – good and evil – on two opposite paths – the path of spiritual growth and the path of spiritual regression. The author of the Rules for the Discernment of Spirits, drawing on the Revelation, the Tradition of the Church and personal mystical experiences, gives in this rule invaluable instructions on the operation of various spirits for people more advanced on the path of spiritual life.

Keywords: St. Ignatius of Loyola, Spiritual Exercises, discerning Spirits, temptations, spiritual distress, spiritual consolation, choice.